

Іванченко О. М.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри теорії держави і права,
кандидат юридичних наук*

СТРУКТУРА НОРМ НАЦІОНАЛЬНОГО ТА МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

Проблема співвідношення норм міжнародного та норм національного права в силу своєї гострої практичної значущості привертала увагу дослідників протягом усього періоду функціонування сучасного міжнародного права та національних правових систем. Разом із тим, довгий час вона була парафією виключно юристів-міжнародників. Загальнотеоретична ж юриспруденція розглядалась ученими як теорія національного права, до предмета якої не входила взаємодія між системами міжнародного та національного права, тим більше – між окремими їх елементами, якими є норми права. На сьогодні теорія права не може ігнорувати міжнародно-правовий сегмент нормативного регулювання, зважаючи на повсюдні процеси інтернаціоналізації правового життя, глобалізації економіки та політики, яка потребує уніфікованого правового оформлення.

Категорія норми права справедливо вважається центральною конструкцією юриспруденції, що зумовило її аналіз авторами та представниками всіх відомих у минулому та чинних у сучасності парадигм праворозуміння.

На сьогодні виокремлюються такі основні точки зору на поняття «норма права»: 1) правило поведінки; 2) державний припис; 3) державно-владне веління; 4) модель відносин, необхідна для існування держави і суспільства. До останньої примикає позиція А. В. Полякова, який акцентує увагу на інтерсуб'єктивному характері правової норми і розмежовує поняття соціально-правової та державно-правової норми. Як видно, докорінної відмінності між указаними позиціями немає; всі вони так чи інакше «прив'язують» норму права до діяльності держави, вказують на її обов'язковий характер. При розробці теорії правової норми більшість вітчизняних авторів виходить з національного нормативного матеріалу, не враховуючи відмінностей поняття норми ні в інших правових системах (як на це звертала увагу Л. В. Афанасьєва), ні в міжнародній правовій системі. Не в останню чергу це зумовлено наслідками багаторічної автаркії радянської юриспруденції, яка, сповідуючи ідею примату радянського соціалістичного права над міжнародним правом, вважала національне право та міжнародне право абсолютно окремими системами правового регулювання. Тому теоретики права, узагальнюючи емпіричний матеріал і виводячи певні закономірності буття та функціонування права, як правило, не звертали-ся до міжнародно-правового нормативного досвіду.

Під великим питанням на сьогодні перебуває така нібито усталена категорія юридичної догматики як структура норми права. Розкид думок щодо цього питання – від класичної триелементної (С. О. Голунський, М. С. Строгович, С. С. Алексєєв) до чотириелементної (П. М. Рабінович), п'ятиелементної та шестиелементної (О. В. Берг). Проміжною у цьому плані є позиція А. С. Піголкіна, М. В. Разуваєва та Л. В. Афанасьєвої, які визнають наявність як одноелементних, так і двоелементних, і триелементних норм права, хоча критерії виокремлення таких типів норм у кожного дослідника власні. Так,

Л. В. Афанасьєва ототожнює первинну правову норму та правовий припис, а до двоелементних відносить регулятивні та охоронні норми. Що стосується триелементних, то вони формуються з первинних та двоелементних. М. В. Разуваєв класифікує правові норми за особливостями зовнішнього вираження на триелементні (що включають гіпотезу, диспозицію, санкцію), двоелементні (гіпотеза і диспозиція), одноелементні (диспозиція). Як видається, саме ця позиція є найбільш обґрунтованою як логічними міркуваннями автора, так і верифікованою емпіричним матеріалом, і в подальшому для цілей цього дослідження буде використовуватися саме це наукове положення.

Не менш складним (хоча й не дискусійним) є питання про підстави класифікації правових норм. Зазвичай кожен спеціаліст із теорії правових норм подає власну класифікацію. І. І. Лукашук класифікує норми міжнародного права за такими різноманітними підставами:

- за змістом і місцем в системі – цілі, принципи, норми;
- за сферою дії – універсальні, регіональні, партикулярні;
- за юридичною силою – імперативні та диспозитивні;
- за виконуваними функціями у системі – матеріальні та процесуальні;
- за способом створення і малої форми існування, тобто за джерелом, звичасві, договірні, норми рішень міжнародних організацій.

Окремі типи (види) норм міжнародного права було піддано спеціальному дослідженню. Так, Л. А. Алексидзе та Л. М. Шестаков дослідили імперативні норми міжнародного права, а Н. В. Дрьоміна-Волок дослідила сам процес імперативізації міжнародного права (створення норм *jus cogens*). До таких норм дослідниця відносить норми, які забороняють агресивне застосування сили, расову дискримінацію, геноцид, работоргівлю, піратство та катування.

У результаті аналізу наукової літератури з проблеми цього дослідження можна зробити такі висновки, що, по-перше, більшість досліджень присвячені співвідношенню міжнародного та національного права як систем права або як правових систем, тоді як співвідношення такого основного елементу будь-якої системи права як правова норма залишається на периферії досліджень попри всю важливість цієї проблематики. По-друге, наявна велика кількість галузевих досліджень співвідношення окремих інститутів, джерел права тощо вимагає загальнотеоретичного узагальнення.

Кожухар В. А.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри теорії держави і права*

РОЗУМІННЯ ВІДНОВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В ЮРИДИЧНІЙ НАУЦІ

Одним з інноваційних підходів до дослідження відповідальності, в порівнянні із класичними дослідженнями юридичної відповідальності, є відновний підхід. Його актуалізація на сучасному етапі розвитку українського права пов'язана із запровадженням